

Ільіч Л. М.,

завідувачка кафедри управління
Факультету інформаційних технологій та управління
Київського університету імені Бориса Грінченка,
доктор економічних наук, доцент
l.ilich@kubg.edu.ua

ORCID iD 0000-0002-8594-1824

Науменко М. С.,

студентка другого курсу другого (магістерського) освітнього рівня
спеціальності 073 «Менеджмент»,
ОП «Управління закладом освіти (за рівнями)»
Факультету інформаційних технологій та управління,
викладач кафедри дошкільної освіти Педагогічного інституту
Київського університету імені Бориса Грінченка
m.naumenko@kubg.edu.ua

ORCID iD 0000-0001-8927-4427

ВПРОВАДЖЕННЯ УНІВЕРСАЛЬНОГО ДИЗАЙНУ В ЗАКЛАДИ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ: АУДИТ ДОСТУПНОСТІ

У статті висвітлено проблему впровадження універсального дизайну в заклади загальної середньої освіти України; визначено нормативно-правові основи впровадження універсального дизайну, а саме: Декларація про права людини, Конвенція ООН про права дитини; Конвенція про боротьбу з дискримінацією, Всесвітня декларація «Освіта для всіх», Саламанська декларація; здійснено аналіз Національної доктрини розвитку освіти, де вказано, що створення умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України свідчить про те, що сучасна система освіти України базується на ідеях гуманістичної освітньої парадигми, сутність якої відповідає запитам здобувачів освіти, з притаманними їм сучасними цінностями та взаємодії учасників освітнього процесу, побудованій на особистісно-орієнтованому та компетентнісному підходах; описано підходи до визначення поняття «універсальний дизайн» (Закон України про освіту визначає універсальний дизайн у сфері освіти як дизайн предметів, навколишнього середовища, освітніх програм та послуг, що забезпечує їх максимальну придатність для використання усіма особами без необхідної адаптації чи спеціального дизайну). Зазначено, що освіта України зазнає активної трансформації шляхом впровадження реформи Нової української школи, концепція якої враховує принципи універсального дизайну такі як: рівноправне використання, гнучкість у використанні, просте та інтуїтивне використання, сприйняття інформації незалежно від сенсорних можливостей користувачів, терпимість до помилок, низький рівень фізичних зусиль, наявність необхідного розміру та простору; виокремлено індивідуальні особливості учнів у трьох напрямках діяльності, де найбільш виражені відмінні риси особистості, оскільки для ефективного впровадження універсального дизайну вчитель має застосовувати індивідуальний підхід до кожного учня.

Ключові слова: безбар'єрний простір; заклади загальної середньої освіти; освіта; освітній простір; універсальний дизайн.

© Ільіч Л., Науменко М., 2021

© Київський університет імені Бориса Грінченка, 2021

Вступ. В умовах швидкозмінного суспільства система освіти України реформується, враховуючи в першу чергу потреби здобувачів освіти. Європейський освітній простір ставить перед країною ряд вимог, які мають своє відо-

браження в освіті. Питання створення освітнього середовища, яке задовольнить потреби всіх учасників освітнього процесу без додаткових змін є актуальним. Освіта сьогодні має бути безбар'єрною та доступною кожному. Світова

спільнота активно впроваджує принципи універсального дизайну в освітні заклади не тільки як одну з головних умов забезпечення якісної освіти для кожного, але й є економічно вигідною, оскільки попереджує нераціональні витрати у майбутньому.

Трансформація системи освіти України в питанні створення безбар'єрного освітнього простору базується на Декларації про права людини (ООН, 1989), Конвенції про права дитини (ООН, 1989); Конвенції про боротьбу з дискримінацією (ЮНЕСКО, 1960), Всесвітній декларації «Освіта для всіх» (1990), Саламанській декларації (1994) та ін. Універсальний дизайн сьогодні має бути визначений як стратегія розвитку освіти, що не обмежена лише фізичними характеристиками середовища.

Мета статті полягає в теоретичному аналізі нормативно-правових, педагогічних та наукових джерел з проблеми дослідження та визначенні доступності впровадження універсального дизайну в заклади загальної середньої освіти України.

Аналіз праць з проблеми дослідження. Аналіз праць науковців виявив, що проблема впровадження універсального дизайну в ЗЗСО є актуальною та розкривається в різних аспектах досліджень, зокрема: О. Безпалько, А. Капська, Н. Мирошніченко; Д. Голдберг, Р. Мейс вивчали питання адаптації та інтеграції людей з обмеженими можливостями в соціальне середовище; І. Абросімова, О. Кизимчук досліджували проблему використання інклюзивного дизайну; Р. Мейс, Б. Коннелл, М. Джонс, Дж. Мюллер, А. Маллік, Е. Острофф, Дж. Сенфорд, Е. Стейнфельд, М. Сторі, Г. Вандерхейден обґрунтували головні принципи універсального дизайну; Н. Бирко, О. Тельна, Л. Прокопів вивчають питання впровадження універсального дизайну в освітній процес школи.

Виклад основного матеріалу. Національна доктрина розвитку освіти в Україні (2002) підкреслює, що освіта повинна стати стратегічним ресурсом поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету і конкурентоспроможності держави на міжнародній арені (Паламар С.П., Науменко М.С., 2020, с. 106). Аналіз Національної доктрини розвитку освіти, де вказано, що створення умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України (Національна доктрина розвитку освіти, 2002) свідчить про те, що сучасна система освіти України базується на ідеях гуманістичної освітньої парадигми, сутність якої відповідає запитам здобувачів освіти, з притаманними їм сучасними цінностями та взаємодії учасників освітнього процесу, побудованій на особистісно-орієнтованому та компетентнісному підходах.

С. Паламар зазначає, що з позицій компетентнісного підходу рівень освіченості визначається

здатністю розв'язувати проблеми різних рівнів складності на основі наявних знань та виступає як принцип реорганізації змісту і процесу для досягнення зазначених цілей і оцінюється також як освітній результат — якість сучасної освіти. Основним освітнім результатом має стати не система знань, умінь і навичок, а набір ключових компетентностей в інтелектуальній, комунікативній, інформаційній, соціальній та інших сферах (Паламар С.П., 2018, С. 271).

Сучасна школа має задовольняти освітні потреби усіх без виключення здобувачів освіти і ставити за мету створити не просто інклюзивне середовище для дітей з особливими освітніми потребами, й адаптувати освітнє середовище як універсальний дизайн. Оскільки, універсальний дизайн — це дизайн, який можуть використовувати всі люди максимально можливою мірою без необхідності адаптації або спеціального дизайну (Рой Мейс, 1985 рік).

Існують різні підходи до визначення поняття «універсальний дизайн». Більшою мірою різниця визначення виявляється у сфері застосування. Зокрема, О. Сидорченко та С. Палій розглядають універсальний дизайн крізь призму вирішення проблем доступності в соціальному просторі та порівнюють його з визначенням «дизайн для всіх» — концепція, що передбачає проектування продукції та середовища таким чином, щоб ними могли користуватися найбільш широке коло людей (Сидорченко О. І., Палій С. М., 2015, с. 150).

На думку деяких науковців, які проводять паралелі між поняттями «універсальний дизайн» та «інклюзивний дизайн» (проектування загальноприйнятих продуктів або послуг таким чином, щоб вони були доступні та їх могли використовувати як можна більше людей без необхідності у спеціальній адаптації або в розробці особливого дизайну) зазначають, що у США концепцію інклюзивного дизайну називають «універсальним дизайном», а поняття «дизайн для всіх» є фактором, що об'єднує два попередні поняття (Абросімова І., Кизимчук О., 2019).

Закон України про освіту визначає універсальний дизайн у сфері освіти як дизайн предметів, навколишнього середовища, освітніх програм та послуг, що забезпечує їх максимальну придатність для використання усіма особами без необхідної адаптації чи спеціального дизайну (Закон України Про освіту, 2017).

Концепція універсального дизайну набуває широкого поширення в найбільш розвинених країнах світу та висвітлюється в нормативних документах, як: Ради Європи (2004), Європейського Союзу (2007), Організації Об'єднаних Націй (2010).

В Україні питання впровадження універсального дизайну в ЗЗСО залишається гострим, оскільки немає єдиних загальних вимог до закла-

дів освіти та вирішується локально на рівні закладу. Проте освіта України зазнає активної трансформації шляхом впровадження реформи Нової української школи, концепція якої враховує принципи універсального дизайну:

- Рівноправне використання.
- Гнучкість у використанні.
- Просте та інтуїтивне використання.
- Сприйняття інформації незалежно від сенсорних можливостей користувачів.
- Терпимість до помилок.
- Низький рівень фізичних зусиль.
- Наявність необхідного розміру та простору (Байда Л., 2020).

Керівник школи має дбати про рівні права та доступність навчання для кожного учня, а це означає — запобігати дискримінації, забезпечити рівноправність та поважне ставлення до кожного учасника освітнього процесу при цьому створити освітнє середовище, яке враховуватиме вищезгадані принципи.

Насамперед потрібно бути уважним до всіх учнів, незалежно від їх фізичних можливостей чи інтелектуальних здібностей; враховувати індивідуальність кожного; дбати про доступність в архітектурному просторі; освітнє середовище має сприяти розвитку пізнавальної активності та формуванню мотивації до навчання; сприяти доступності в інформаційному просторі, а саме — різноманіттю підручників, посібників, дидактичного матеріалу та інших засобів навчання; використовувати різні інструменти оцінювання знань (Універсальний дизайн в освіті, 2015).

Для ефективного впровадження універсального дизайну вчитель має застосовувати індивідуальний підхід до кожного учня. Виокремлюємо індивідуальні особливості учнів у трьох напрямках діяльності, де найбільш виражені відмінні риси особистості, а саме:

- пізнавальна діяльність (різниця в меті отримання знань та пізнавальній активності учнів);
- орієнтування в інформаційному просторі (різноманітність у розвитку психічних процесів (уяви, уваги, пам'яті) різниця в сприйнятті інформації, швидкості запам'ятовування, концентрації уваги);
- практична діяльність (здатність до застосування теоретичних знань практичній діяльності).

Дослідник Ю. Носенко акцентує на необхідності забезпечення різноманітності навчального матеріалу, його мобільності та універсальності, варіативності для якісної роботи на уроці, що відкриває можливість для кожного учня бути рівноправним суб'єктом навчання та в повній мірі реалізувати власний потенціал (Носенко Ю., 2018)

Однією з ключових проблем є вміння вчителя оперативної адаптувати програму навчання, врахо-

вуючи освітні потреби кожної дитини відповідно до концепції універсального дизайну. Він має мати достатньо свободи в межах своїх повноважень, щоб вирішувати цю проблему. Це підвищує вимоги до професіоналізму вчителя, який знаходиться поруч з учнем. Проте, в сучасному освітньому просторі вчитель обмежений нормативно-правовою базою, методичними рекомендаціями, протоколами дій, планами, звітами тощо. Цей феномен показує протиріччя в законодавстві, які не дозволяють повною мірою впроваджувати універсальний дизайн в закладах загальної середньої освіти.

Універсальний дизайн в освіті передбачає доступність не лише здобувачам, а й батькам, вчителям та іншим учасникам освітнього процесу.

Байда Л. наголошує, що доступність важлива усім і має стати способом інвестування в суспільство для всіх його членів, а дотримання норм і стандартів доступності є обов'язковим у всіх сферах людської діяльності, в першу чергу в сфері освіти (Байда Л., 2020).

Враховуючи вищезазначене авторка (Байда Л., 2020) надає рекомендації для вирішення питань доступності в школах — провести аудит доступності та скласти план із поетапного усунення бар'єрів; обговорити його з усіма учасниками освітнього процесу. Пропоновані етапи аудиту:

- Поліпшення фізичного середовища (плаский вхід, пандуси, кольорове маркування сходів, стін, освітлення, усунення порогів, акустика в класі та ін.).
- Вдосконалення надання інформації (збільшений шрифт, мова легкого читання, мова жестів, шрифт Брайля, використання піктограм, сайт школи тощо).
- Шкільна програма (зміна методів навчання та виховання, організація класу, розклад уроків, підтримка учнів з особливими освітніми потребами тощо).
- Допоміжні технології (комп'ютер із сенсорним екраном, проста у використанні клавіатура, інтерактивні дошки, програмне забезпечення для текстового мовлення, програмне забезпечення для перекладу шрифтом Брайля, програмне забезпечення, яке з'єднує слова та символи тощо).
- Обладнання (меблі для класу, для зон відпочинку, для їдальні; для занять фізкультурою, трудового виховання тощо).
- Транспорт (облаштування місць для паркування шкільного автобусу, автомобіля для підвозу учнів / учителів з інвалідністю, велопарковка, правила користування шкільним автобусом тощо).
- Підтримка вчителів та адміністрації (підвищення кваліфікації, просвітницька робота з батьками тощо).
- Інше (спеціальні послуги, харчування тощо).

Висновки. Питання впровадження універсального дизайну в заклади загальної середньої освіти на сьогодні звучить досить гостро. Існує безліч чинників, які уповільнюють цей процес. Сюди відносимо і недостатність фінансування шкіл, і протиріччя в законодавчій базі, і підвищення вимог до кваліфікації педагогічних працівників, і неготовність керівників ЗЗСО до активного впровадження, оскільки цей процес вимагає значних зусиль, затрат

часу та зміну всієї філософії та освітньої політики школи, бо вимагає реорганізації одночасно у всіх сферах діяльності школи. Проте, реформа освіти і концепція Нової української школи вже враховують принципи універсального дизайну та в майбутньому наблизить кожна школу до його впровадження, а це в свою чергу забезпечить доступ до якісної освіти кожному учневі та введе українську систему освіти на світовий рівень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абросімова І., Кизимчук О. *Інклюзивний дизайн та його використання*. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/13331/1/Abrosimova_05-06.06.2019.pdf (Дата звернення: 18.05.2021).
2. Байда Л. (2020). *Як застосовувати в школах універсальний дизайн, стандарти доступності й розумне пристосування*. URL: <https://nus.org.ua/articles/yak-zastosovuvaty-v-shkolah-universalnyj-dyzajn-standarty-dostupnosti-j-rozumne-prystosuvannya/> (Дата звернення: 21.03.2021)
3. *Закон України Про освіту*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (Дата звернення: 17.04.2021).
4. *Національна доктрина розвитку освіти*. 2002. С. 12–24.
5. Носенко Ю. (2018) *Технології підтримки універсального дизайну в освіті*. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/711688/1/Nosenko.pdf> (Дата звернення: 22.03.2021).
6. Паламар С.П. (2018) *Компетентнісний підхід як методологічний орієнтир модернізації сучасної освіти*. Освітологічний дискурс: електронне наукове фахове видання. № 1-2 (20-21). С. 267-278. <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2018.1-2.77621>
7. Паламар С.П., Науменко М.С. (2020) *Підготовка майбутніх вихователів дітей дошкільного віку в контексті сучасних освітніх парадигм*. Освітологічний дискурс: електронне наукове фахове видання № 2 (29). с. 105-120. <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2020.2.9>
8. Сидорченко О. І., Палій С. М. (2015) *Універсальний дизайн як спосіб вирішення проблем доступності*. Научный взгляд в будущее. Т. 10. № 1.1. С. 148-152.
9. *Універсальний дизайн в освіті*: посібник. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2015. 76 с.
10. *Contextual Bases for Integrating Universal Design into the U.N. Convention on Persons with Disabilities* [Electronic resource]. 2004. Access mode: <http://www.un.org/esa/socdev/enable/rights/ahc3aa.pdf>
11. *Council of Europe Resolution 'Achieving full participation through Universal Design'* [Electronic resource]. 2007 Access mode: http://www.accessibletourism.org/resources/resap_2007_3e_achieving-full-participation-throughuniversal-design.pdf
12. *Resolution of the Council of the European Union and the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council, on a new European disability framework* [Electronic resource]. 2010. Access mode: [http://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=CELEX:42010X1120\(02\)](http://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=CELEX:42010X1120(02))

REFERENCES

1. Abrosimova I., Kizimchuk O. (2019). *Inklyuzyvnyi dyzain ta yoho vykorystannia* [Inclusive design and its use] [in Ukrainian]. https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/13331/1/Abrosimova_05-06.06.2019.pdf
2. Baida L. (2020). *Yak zastosovuvaty v shkolakh universalnyi dyzain, standarty dostupnosti y rozumne prystosuvannia* [How to apply universal design accessibility standards and smart adaptation in schools] [in Ukrainian]. <https://nus.org.ua/articles/yak-zastosovuvaty-v-shkolah-universalnyj-dyzajn-standarty-dostupnosti-j-rozumne-prystosuvannya/>
3. *Zakon Ukrainy Pro osvitu* (2017). [Law of Ukraine on Education] [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
4. *Natsionalna doktryna rozvytku osvity* [National doctrine of education development], 2002. P. 12–24. [in Ukrainian].
5. Nosenko J. (2018). *Tekhnolohii pidtrymky universalnoho dyzainu v osviti* [Technology support of universal design in education] [in Ukrainian]. <https://lib.iitta.gov.ua/711688/1/Nosenko.pdf>
6. Palamar S.P. (2018). *Kompetentnisnyi pidkhid yak metodolohichniy oriientyr modernizatsii suchasnoi osvity* [Competence approach as a methodological guideline for the modernization of modern education].

- Educational discourse: electronic scientific professional publication*. № 1-2 (20-21). P. 267-278. [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2018.1-2.77621>
7. Palamar S.P., Naumenko M.S. (2020). Pidhotovka maibutnikh vykhovateliv ditei doshkilnoho viku v konteksti suchasnykh osvitnikh paradyhm [Preparation of future educators of preschool children in the context of modern educational paradigms]. *Educational discourse: electronic scientific professional publication*. № 2 (29). p. 105-120. [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2020.2.9>
8. Sydorchenko O. I., Palii S.M. (2015) Universalnyi dyzain yak sposib vyrishennia problem dostupnosti [Universal design as method of decision of problems of availability]. *A scientific look into the future*. Т. 10. № 1.1. P. 148-152. [in Ukrainian].
9. Universalnyi dyzain v osviti [Universal design in education]: manual. Kyiv: "Pleyady" Publishing House llc, 2015. 76 p. [in Ukrainian].
10. Contextual Bases for Integrating Universal Design into the U.N. Convention on Persons with Disabilities. 2004. [in English]. <http://www.un.org/esa/socdev/enable/rights/ahc3aa.pdf>
11. Council of Europe Resolution 'Achieving full participation through Universal Design'. 2007. [in English]. http://www.accessibletourism.org/resources/resap_2007_3e_achieving-full-participation-throughuniversal-design.pdf
12. Resolution of the Council of the European Union and the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council, on a new European disability framework. 2010. [in English]. [http://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=CELEX:42010X1120\(02\)](http://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=CELEX:42010X1120(02))

Л.Н. Ильич, М.С. Наumenko

ВНЕДРЕНИЕ УНИВЕРСАЛЬНОГО ДИЗАЙНА В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ УЧЕРЕЖДЕНИЯ: АУДИТ ДОСТУПНОСТИ

В статье раскрыта проблема внедрения универсального дизайна в среднеобразовательных учреждениях Украины; определены нормативно-правовые основы внедрения универсального дизайна, а именно: Декларация о правах человека, Конвенция ООН о правах ребенка; Конвенция о борьбе с дискриминацией, Всемирная декларация «Образование для всех», Саламанская декларация; проведен анализ Национальной доктрины развития образования, где указано, что создание условий для развития личности и творческой самореализации каждого гражданина Украины свидетельствует о том, что современная система образования Украины базируется на идеях гуманистической образовательной парадигмы, сущность которой отвечает запросам соискателей образования, с присущими им современными ценностями и взаимодействия участников образовательного процесса, построенного на личностно-ориентированном и компетентностном подходах; описаны подходы к определению понятия «универсальный дизайн» (Закон Украины об образовании определяет универсальный дизайн в сфере образования как дизайн предметов, окружающей среды, образовательных программ и услуг, что обеспечивает их максимальную пригодность для использования всеми лицами без необходимости адаптации или специального дизайна). Отмечено, что образование Украины активно трансформируется путем внедрения реформы Новой украинской школы, концепция которой учитывает принципы универсального дизайна такие как: равноправное использование, гибкость в использовании, простое и интуитивное использование, восприятие информации независимо от сенсорных возможностей пользователей, терпимость к ошибкам, низкий уровень физических усилий; наличие необходимого размера и пространства; выделены индивидуальные особенности учащихся по трем направлениям деятельности, где наиболее выражены отличительные черты личности, поскольку для эффективного внедрения универсального дизайна учитель должен применять индивидуальный подход к каждому ученику.

Ключевые слова: безбарьерное пространство; среднеобразовательное учреждение; образование; образовательное пространство; универсальный дизайн

L. M. Ilich, M.S. Naumenko

INTRODUCTION OF UNIVERSAL DESIGN IN GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS: ACCESSIBILITY AUDIT

The article highlights the problem of universal design implementation in general secondary education institutions of Ukraine; defined the normative legal act for the implementation of universal design, namely: the Declaration of Human Rights, the UN Convention on the Rights of the Child; Convention against Discrimination, World Declaration on Education for All, Salamanca Declaration; conducted analysis of the National Doctrine

of Education Development, which states that the creation of conditions for personal development and creative self-realization of every citizen of Ukraine indicates that the modern education system of Ukraine is based on the ideas of humanistic educational paradigm, the essence of which meets the needs of students with modern values, and interaction of participants in the educational process, built on personality-oriented and competency-based approaches; described approaches to defining the concept of “universal design” (the Law of Ukraine on Education defines universal design in education as the design of subjects, environment, educational programs and services, which ensures their maximum suitability for use by all persons without the necessary adaptation or special design). It is noted that the education of Ukraine is undergoing an active transformation through the implementation of the reform of the New Ukrainian School, the concept of which takes into account the principles of universal design such as: equal use, flexibility in use, simple and intuitive use, perception of information regardless of user sensory capabilities, tolerance to errors, low level physical effort, availability of the required size and space; highlighted the individual features of students in three areas of activity where the most distinctive personality traits are most pronounced, because for the effective implementation of universal design the teacher must apply an individual approach to each student.

Keywords: barrier-free space; general secondary education institutions; education; educational space; universal design.

Стаття надійшла до редакції: 02.11.2021р.

Прийнято до друку: 07.11.2021р.